

4.9. Az áram mágneses hatása

4.9.1. Az elektromos áram mágneses tere

1. kísérlet

Zseblámpaelemre néhány méter drótot kapcsolunk, és az áramot iránytű felett vezetjük el: az iránytű merőlegesen tér ki. Ez OERSTED kísérlete (1820-ból). Azonnal megállapítjuk, hogy nem vonzásról vagy taszításról, hanem merőleges kimozdításról van szó. A tényállást csak térben lehet megérteni, síkban nem. Ennek az alapkísérletnek nagy fontossága abban van, hogy összekapcsolta a mágnesség és az elektromosság tanát. Jelentőségét azonnal felismerték, és AMPERE igen hamar részletesen levonta az összes lehetséges következtetést, és megalkotta az áram mágneses hatásának a tanát.

2. kísérlet

Ezután hajlékony vezetővel, erős mágnesrúddal megmutatjuk, hogy az erő kölcsönös.

Következik a jobbkezes-szabály néven ismeretes irányszabály, kvalitatív törvény megállapítása. Ezzel mind a pólusra, mind a vezetőre ható erő iránya rögzíthető, többféle irányszabályra nincs szükség.

3. kísérlet

Minél hamarabb áttérünk arra az esetre, amikor az áramvezető egy mágnespatkó homogén terében fekszik. Kísérletileg megmutatjuk, hogyan ugrik le vagy fel a hajlékony vezető az áram bekapcsolásakor. A mágnespatkót mérlegesen kiegyensúlyozva megmutatjuk a külső teret okozó mágnesre ható erőt is.

4. kísérlet

Bemutathatjuk, hogy az ívlámpa fényívét, mint könnyen hajlítható vezetőt mennyire félremozdítja, ha erős mágnessel közeledünk feléje. Ívlámpa bemutatása könnyen sikerül, ha a két szénrúdból (zseblámpaelem szénrúdjából, ceruzabélből, ívlámpaszénből) álló ívlámpát 115 voltos villanymelegítővel vagy két (egymás között párhuzamosan kötött) 230 voltos villanymelegítővel sorba kapcsolunk a hálózati

feszültségre. Az ívet sötét színes üvegen át érdemes nézni, vagy gyűjtőlencsével falra vetítjük. Váltakozó árammal is bemutatható. Erős mágnessel az ív kioltható.

5. kísérlet

Fekete-fehér televízió képernyője előtt mozgatott állandó mágnes érdekes fekete foltokat hoz létre az elektronnyaláb és a mágnes kölcsönhatásaként. *(Színes televízióval ne mutassuk be a kísérletet, mert a képcső színei elromlanak és csak nagyon nehezen állíthatók helyre!)*

6. kísérlet

Az $F = BIl\sin\alpha$ törvény kísérleti igazolása is lehetséges bemutató kísérlet formájában. Például mérlegre helyezünk mágnespatkót, és kiegyensúlyozzuk. A patkó szárai között vezetékét feszítünk ki, amelyen 5-10 amper erősségű áramot vezetünk keresztül. Az áram mágneses hatása következtében a mérleg kibillen. Vagy súlyokkal egyensúlyozzuk ki a mérleget, és lemérjük az erő nagyságát, vagy fapálcából készült mutatót szerelünk a mérlegre, a mutató végét diapozitív vetítő kondenzorlencséje elé helyezzük, és vetítésben mutatjuk meg, hogy a mérleg kimozdulása egyenesen arányos az áramerősséggel.

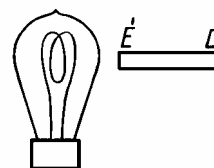
7. kísérlet

Vizsgáljunk meg egy kör alakú vezetőt, amelyben áram kering. A körvezetőre érvényes törvény: a köráram mágneses tulajdonság szempontjából úgy viselkedik, mint egy mágnesrúd, amelyet a kör síkjára merőlegesen helyezünk el; ha az áramot az óramutató járásával megegyezően látjuk keringeni, akkor a mágnesrúd déli vége néz felénk. A mágnesrúd és a köráram mágneses hatásának a megegyezése teljes, az erővonalábráról sem lehetne eldönteni, hogy mágnesrúdról vagy köráramról van-e szó.

A körvezető mágneses hatását megmutatjuk árammal átjárt tekercssel és iránytűvel. A tekercsbe zseblámpaelem vagy egyenirányító áramát vezetjük, és megmutatjuk az irányszabály helyességét. Egyenárammal táplált tekercset mágnesrúddal meg lehet mozgatni.

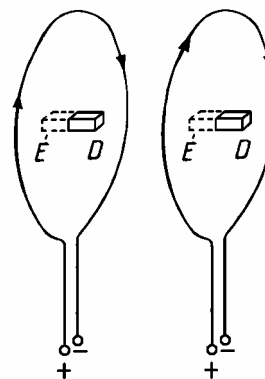
8. kísérlet

Ha szénszálalás lámpát egyenárammal égetünk, és mágnessel közeledünk feléje, akkor a hurok alakú izzószál mint köráram elmozdul. Váltóáram esetében a hurok ide-oda rezeg.

9. kísérlet

Mérőkísérlet is végezhető: ha mágnesrudat mérlegre helyezünk, közvetlenül egyik pólusa fölé nagy átmérőjű, lapos tekercset tartunk, és lemérjük, hogy különböző áramerősségek mellett mekkora a mágnesrúdra ható erő.

A következő lépés két köráram egymásra való hatásának vizsgálata. Láttuk, hogy köráramot egy mágnesrúddal helyettesíthetünk. De ezt a mágnesrudat ugyancsak körárammal lehet helyettesíteni. Ekkor végeredményben két köráram áll egymás mellett, párhuzamos síkkal. A rajz által feltüntetett helyzetben a tekercseket helyettesítő mágnesrudak ellentétes sarkokkal fordulnak egymás felé, tehát a két tekercs vonzódik egymáshoz. Látjuk, hogy ebben az esetben a tekercsekben egy irányban folyik az áram. Itt is jól megfigyelhető, hogy egyirányú áramok vonzzák egymást (az ellentétesek pedig taszítják egymást).

10. kísérlet

A jelenség bemutatható két egymás mellé helyezett tekercssel, amelyeken áramot vezetünk át. Váltóárammal is bemutatható, mert akkor mindkét tekercsben egyszerre változik meg az áram iránya.

11. kísérlet

Igen erősen mutatkozik a köráramok kölcsönös vonzása és taszítása, ha 200-300 menetes tekercseket közös vasmagra helyezünk, és ugyanazt az áramot vezetjük át a tekercseken. Egyirányú áramnál összeugranak, ellentétes áramiránynál szétlökődnek a tekercsek. Váltóáramnál ugyanígy mutatkozik a jelenség, mert az áramirány egyszerre változik meg mindegyik tekercsben.